

KRONIKA

LOKALIZACJA MŁYNÓW GOSPODARCZYCH

Praca doktorska mgra Teodora Kramera. Promotor prof. dr Zakrzewski. Referenci: prof. dr F. Barciński, doc. inż. I. Łoś. Obrona pracy odbyła się 2. V. 1959 r. w Wyższej Szkole Ekonomicznej w Poznaniu.

Streszczenie

Praca zawiera próbę rozwiązania zagadnień ekonomicznych lokalizacji młynów gospodarczych. Problematyka przestrzenna młynów gospodarczych jako zakładów świadczących usługi na rzecz producenta wiejskiego nie znalazła dotychczas swego odzwierciedlenia w literaturze ekonomicznej. Posiadamy stosunkowo duży dorobek w przedmiocie lokalizacji produkcji i to zarówno przemysłowej jak i rolnej; w zakresie usług doczekał się opracowań jedynie handel, zwłaszcza miejski.

Wysiłek podjęty w dysertacji zmierza w pewnym stopniu do wypełnienia luki, jaka zaistniała na tym odcinku w teorii lokalizacji. Celem pracy jest przedstawienie metodyki badań nad lokalizacją wiejskich zakładów usługowych i zastosowanie jej w badaniach nad rozmieszczeniem młynów gospodarczych w woj. poznańskim.

Młyny gospodarcze jako jednostki usługowe stanowią zespoły urządzeń przemysłowych powiązanych celowo dla obsługi rolnictwa. Jest to jednocześnie sieć typu geograficznego powołana przez warunki naturalne, związana z występowaniem określonego surowca. Wreszcie usługi te — co jest ważne dla efektywności lokalizacji — świadczono są konsumentom o stosunkowo małej koncentracji.

Stwierdzenie odrębności usług świadczonych przez młyn gospodarczy narzuciło już na wstępie konieczność uzupełnienia przyjętych w ramach teorii lokalizacji sformułowań i odniesienia ich do rozmieszczenia placówek usługowych działających na wsi. Zagadnieniem o dużej wadze z punktu widzenia metody badań jest w pracy klasyfikacja młynów. W zależności od tego, czy dany zakład świadczy usługi dla ściśle określonego przestrzennie odbiorcy, czy dla konsumenta nieznanego, powstaje własna samodzielna problematyka lokalizacyjna. Właśnie to nasuwa potrzebę szczegółowego odróżnienia i sprecyzowania cech zakładów. Utarte w tej dziedzinie poglądy wcale nie ułatwiają znalezienia ekonomicznych kryteriów klasyfikacyjnych. Dotychczas bowiem przy podziale zakładów wysuwano na plan pierwszy przesłanki techniczne. Przyjmując przeznaczenie produkcji jako cechę odróżniającą młyny, dokonano w pracy podziału na młyny przemysłowe i usługowe, przy zachowaniu tradycyjnych terminów: handlowe i gospodarcze. W konsekwencji potraktowano również odmiennie fazy lokalizacji młynów gospodarczych. W myśli ogólnie przyjętych poglądów uważa się, iż w fazie lokalizacji ogólnej należy uzgodnić oraz powiązać postulaty i potrzeby ogólne, społeczne, natomiast w fazie lokalizacji szczegółowej postulaty techniczne zakładu z techniką planowania miast i osiedli. W tym sensie lokalizację ogólną sprowadza się zwykle do określenia miejscowości lub okolicy, w której ma powstać dany obiekt. Lokalizacja szczegółowa, to wyznaczenie ścisłych i konkretnych granic terenu potrzebnego do realizacji danego obiektu. Powyższe sformułowanie odnosi się jednak do lokalizacji zakładów przemysłowych. Młyny gospodarcze, jak to już podkreślono, spełniają usługi ściśle umiejscowione, związane z występowaniem producentów rolnych, produkujących i konsumujących zboża. Usługowy charakter zakładów powoduje konieczność ścisłego powiązania lokalizacji urządzeń z zapotrzebowaniem na przemiał.

Pod pojęciem lokalizacji ogólnej zakładów usługowych rozumie się rozstrzygnięcie pytania, w jakim stopniu dany region potrzebuje dodatkowego wyposażenia w zdolność przemiałową. Na podjęcie tej decyzji pozwala metoda bilansowa; porównanie ze sobą dwóch stron tak zwanego bilansu lokalizacji ogólnej daje podstawę

do odpowiedzi w jakim stopniu zdolność produkcyjna młynów kształtuje się w porównaniu z potrzebami przemiałowymi.

Problemy lokalizacji szczegółowej młynów gospodarczych zaczynają się wówczas, gdy po zbiansowaniu zapotrzebowania na przemiał gospodarczy ze zdolnością produkcyjną młynów w skali regionu ustala się konkretne, najdogodniejsze miejsce położenia młyna, uwzględniając zaplecze zbożowe, ciężenie rolników do pewnych ośrodków, dogodność dróg komunikacyjnych i inne. W ten sposób problematyka lokalizacji ujęta jest głębiej, zwłaszcza zagadnienia lokalizacji szczegółowej odniesione są do szerszego terenu, co daje możliwość uwzględnienia w toku dochodzenia lokalizacyjnego obok warunków technicznych również wielu wskaźników oceny ściśle ekonomicznej samego usytuowania zakładu. Przy takim ujęciu obu faz procesu lokalizacji możemy jednocześnie ustalić, iż przesłanki ekonomiczne są różnej natury w zależności od ładu lokalizacji oraz wielkości terytorium, dla którego rozpatrujemy lokalizację obiektów.

Zgodnie z zakreśloną metodą postępowania w fazie ogólnej rozpoczęto od badania spożycia zbóż.

Podstawowym problemem jest tu metoda badania spożycia zbóż. Potrzeba wyznaczenia właściwej grupy ludności, której konsumpcję zbóż zamierzamy określić, staje się pierwszym elementem tej metody. Dla celów badawczych postawionych w rozprawie uznano za najwłaściwsze grupowanie ludności wg jej stosunku do samozapotrzażenia w artykuły zbożowe. Na tej podstawie potraktowano różne grupy ludności zamieszkałe na wsi, niezależnie od ich stosunku do środków produkcji, jako kategorię ludności wiejskiej. Wielkość spożycia na głowę jednego mieszkańca wsi osiągnięto poprzez:

- a) opracowanie fizjologicznych norm spożycia zbóż dla ludności wiejskiej woj. poznańskiego,
- b) analizę danych o faktycznym spożyciu w porównaniu z normami żywienia,
- c) określenie warunków ekonomicznych kształtujących faktyczne spożycie zbóż,
- d) przedstawienie tendencji konsumpcji zbóż w świetle norm fizjologicznych żywienia i warunków ekonomicznych.

Przy określeniu norm żywienia na jednego mieszkańca wsi przyjęto następującą metodę. Posłużono się modelem pełnym, uwzględniającym 16 grup wieku, różnicę płci i stopień natężenia pracy ludności. Biorąc za punkt wyjścia dane Rocznika Statystycznego oraz własne szacunki obliczono, iż wśród ludności wiejskiej 70% tej ludności jest zawodowo „bardzo czynna”, reszta zaś, tj. 30% — „umiarkowanie czynna”. Podstawą obliczenia norm było zapotrzebowanie fizjologiczne na poziomie B. Teoretycznie ustalone zapotrzebowanie skonfrontowano z faktycznym spożyciem, wyliczonym przy pomocy szeregu założeń. Ustalono, iż rzeczywista konsumpcja zbóż na jednego mieszkańca wsi odbiega nieco od zapotrzebowania na poziomie B. Uzyskana wielkość faktycznego spożycia odbiega o ca 3,7% od postulowanej normy B. W różnych strefach woj. poznańskiego zauważono odchylenia w kierunku normy A (powiaty wschodnie) oraz normy C a nawet D (powiaty środkowe).

Po określeniu wskaźników spożycia na jednego mieszkańca wsi pozostaje jednak zagadnienie najważniejsze: w jakim stopniu wielkość konsumpcji obliczona dla danego okresu może być podstawą do przewidywania spożycia w perspektywie wielu lat. W tym celu poddano analizie dynamikę spożycia na przestrzeni szeregu lat, wyodrębniając wpływ działania czynników koniunkturalnych i strukturalnych, decydujących o samych kierunkach konsumpcji.

Na podstawie powyższych badań, po określeniu związków spożycia z produkcją rolną, dochodami ludności, rynkiem i nawykami konsumpcji, stwierdzono, iż tempo spadku spożycia zbóż w Polsce jest wolne i należy zakładać, że przez wiele lat zboże stanowić będzie podstawowy składnik diety ludności wiejskiej.

Po określeniu wielkości konsumpcji zbóż i jej tendencji, młynarstwo usługowe interesujące przede wszystkim tę stronę zagadnienia, która daje obraz proporcji między przemiałami a zakupami rynkowymi artykułów zbożowych. W tym celu śledzono również wpływ wymienionych wyżej czynników na kształtowanie się stosunków wzajemnych między przemiałami usługowymi a zakupami w handlu. Stwierdzono, iż zasadniczy wzrost zakupów artykułów zbożowych w handlu miał miejsce w latach ubiegłych głównie pod wpływem czynników przejściowych. Z chwila ustąpienia ich działania, przemiały powróciły do pozycji wyjściowej, przekraczając ją nieznacznie i osiągając na tym poziomie stabilną zację.

Celem badań w fazie lokalizacji ogólnej jest konfrontacja terytorialnego rozmieszczenia potrzeb przemiałowych ze strukturą przestrzenną młynów gospodarczych na danym terenie.

Podstawą zapotrzebowania na przemiał jest zjawisko samozaopatrzenia ludności w zboża chlebowe. Faktem jest, iż samozaopatrzenie maleje w miarę wzrostu podziału pracy i postępu technicznego, niemniej jednak posiada ono swoje stałe źródła, które tłumaczą istnienie, a w pewnych okolicznościach jego powiększenie. W pracy określono główne czynniki wpływające na samozaopatrzenie, jak rozdrobnienie warsztatów rolnych, ich terytorialne rozproszenie i odległość od rynków. Nie bez wpływu na samozaopatrzenie pozostaje również sytuacja panująca na rynku produktów rolnych oraz nawyki konsumpcyjne ludności wiejskiej.

Dla lokalizacji ogólnej najważniejsze jest określenie przestrzennej struktury samozaopatrzenia, stanowiącej podstawę terytorialnego rozmieszczenia potrzeb przemiałowych. Dla ujęcia liczbowego kategorii przestrzennych zbudowano szereg wskaźników statystycznych. Na tej podstawie wyodrębniono najpierw strefy samozaopatrzenia ludności wiejskiej w zboża chlebowe w województwie poznańskim, z kolei wprowadzono podział na strefy z punktu widzenia ilości młynów gospodarczych na 100 km², jak również wg rozmiarów zdolności przemiałowej, przypadającej na 1000 mieszkańców wsi. Za podstawowy, syntetyczny wskaźnik lokalizacji młynów gospodarczych przyjęto stopień wykorzystania zdolności produkcyjnej zakładów, wyrażony w procentach. Zestawienia ilościowego zapotrzebowania na przemiał ze zdolnością produkcyjną młynów gospodarczych na danym terenie dokonano w tzw. bilansie lokalizacji ogólnej.

Ujmując dynamicznie bilans lokalizacji ogólnej stwierdzono, iż cechą charakterystyczną młynarstwa usługowego, i to nie było w woj. poznańskim, jest niewykorzystanie mocy urządzeń, wynikające z przyczyn natury historycznej i przyjętych zasad klasyfikacji młynów. Na tej podstawie wysunięto koncepcję zakładów pracujących na potrzeby lokalnych ośrodków miejskich i rolniczych, eliminując tą drogą nieracjonalne przebiegi zbóż i przetworów zbożowych.

W ramach lokalizacji szczegółowej głównym problemem jest określenie podstawowych powiązań przestrzennych młyna z zapleczem i osiedlem, a następnie ocena efektywności ekonomicznej tych związków.

Rozpatrując powiązania przestrzenne młyna gospodarczego z zapleczem stwierdzono, iż najdogodniejszymi miejscami lokalizacji zakładów są osiedla spełniające funkcję obsługi w stosunku do najbliższego otoczenia rolniczego, a więc centra rynku lokalnego, ośrodki administracyjne oraz miejsca produkcji dóbr i usług użytecznych dla funkcjonowania rolnictwa. Na podstawie badań różnych związków młyna z określonym rolniczym ustalono, że w zależności od działania różnych czynników, jak rozproszenie producentów rolnych, konkurencja innych młynów, dogodność komunikacji, zaplecze można podzielić na strefy, różniące się między sobą intensywnością podaży zboża do danego zakładu.

Niezależnie od powiązań z zapleczem znaczenie posiadają związki młyna z osiedlem będącym jego siedzibą. Nie błahy jest również wybór właściwego układu przestrzennego zabudowań. Traktując w ten sposób różnorodne powiązania młyna z zapleczem i osiedlem oraz z zabudowaniami, w pracy ustalono zasady jak również wzory optymalnego ukształtowania tych związków.

Z lokalizacją szczegółową wiąże się rachunek ekonomicznej efektywności różnych układów przestrzennych młyna. Określono tu wpływ czynników lokalizacji szczegółowej na kształtowanie się kosztów zakładu. Stwierdzono, iż decydujący wpływ na poziom kosztów posiada stopień wykorzystania zakładu, będący syntetycznym wskaźnikiem lokalizacji młyna gospodarczego.

W oparciu o analizę kosztu jednostkowego i powiązań przestrzennych młyna sformułowano wzór lokalizacji szczegółowej młynów gospodarczych, pozwalający prawidłowo określić wielkość i położenie zakładu. Podjęto także próbę przeprowadzenia rachunku efektywności w poszczególnych rozwiązaniach inwestycyjnych młyna. Nie udało się niestety przeprowadzić tego rachunku na przykładzie materiałów empirycznych. Główną przeszkodą w zastosowaniu praktycznym podanych wskaźników efektywności inwestycji jest obecny system cen, który nie odzwierciedla prawidłowo warunków gospodarowania. Rachunek efektywności, przeprowadzony na przykładzie istniejącego układu cen środków produkcji, nie dałby podstaw do prawidłowego wyboru wariantu inwestycyjnego. Niezależnie od tego należy zauważyć, iż zagadnienia rachunku ekonomicznej efektywności inwestycji są tak rozległe, że ich rozwinięcie wychodziłoby poza ramy omawianej pracy.

Teodor Kramer